

SZEMLE — CONSIDERATIONES

Kürti Béla

„ŐSEINKET FELHOZÁD...”

A miskolci honfoglalás kori kiállításról

A miskolci Herman Ottó Múzeum főépületében 1996. január 31-én zárta kapuit az *Őseinket felhozád...* (A honfoglaló magyarság) c. régészeti kiállítás, melyet a magyar honfoglalás milicentenáriuma alkalmából Fodor István–M. Nepper Ibolya–Révész László és Wolf Mária rendezett. E bemutató végső soron a milicentenáris programok központjában álló budapesti kiállítás főpróbájának tekinthető, így ismertetésén kívül talán nem késő néhány kritikus megjegyzés sem a jobbítás céljával.

A kiállítás céljáról a rendezők így vallanak: „...a kiállítás azt kívánta igazolni, hogy a honszerző magyarság keletéről hozott színpompás művészete, fejlett társadalmi tagozódása és a kor színvonalán álló gazdaságkódása semmivel sem volt alacsonyabb rendű, mint a Kárpátok régióiban talált népeké...” s „...törekvéseink...” voltak, „...hogyan az érdeklődő nagyközönségnek átfogó és látványos képet adjunk a honszerzők életéről, művészetéről és társadalmáról... 1834 óta a honfoglalók sokezer sírja és jónéhány települése került napvilágra a régészek ásója nyomán. A leletek – az egykori élet megkövült emlékei – hű képet adnak őseink életmódjáról a táltoshiten alapuló hitvilágukról, színpompás, keleti gyökerű művészetükről, társadalmuk bonyolult rétegzettségéről.”

A MNM-ba tervezett kiállítást úgyesen a miskolci helyszínhez adaptálták: a MNM hagyományos ALMÉDIA vitrineiben elhelyezett, ugyancsak hagyományos installálási módszert az építészeti terek tagolásával, a kiállítás egységeinek térbeli megosztásával, és a látogatók mozgásának rafinált befolyásolásával ötvözték. A kiállításra érkezőket az előcsarnokban egy berendezett jurta fogadja, mint a keleti szállások legjellemzőbb lakóalkalmatlansága, a karosi ásatási megfigyelések és leletek másolatainak segítségével felöltöztetett két bábuval. A lépcsőfordulónál egy lómaketten a női lószerszám jellegzetes díszeit tanulmányozhatjuk. A jurta melletti (mongóliai és belső-ázsiai) fotók jurtatábor és nemezkesztést mutatnak be; míg a lépcsőn felfelé haladtunkban igen szellemesen tájképfotó és régészeti leletek egymásra vetítésével a magyar eredetmonda (nyakörves kutyák szarvast hajtanak), az életfa (anarcsi korong) és a turulmadár elevenedik meg. Az előcsarnok és lépcsőforduló hangulati, érzelmi előkészítése után következik az emeleti előtér multimédiás tartalmi ráhangolása, majd a kiállítóterem ajtajának feltárultával a valódi

„captatio benevolentiae”: a Felső-Tisza-vidéki vezéri sírok gazdagsága. Nagyon találónak érzem a hosszú kiállítóterem kb. kétharmadánál történt megtörését a földre mélyített ház rekonstrukciójával, ami mellett a kis átjáró magát kínálta a mesterségek bemutatására; a második teremben pedig jó térelválasztónak bizonyult a terepaszta. Hangulatilag ugyancsak telitalálat a kivezető folyosó „levezető” funkciója a szépen válogatott, de egyébként szórvány leletként előkerült, kimagasló művészi értékű tárgyak egyedi bemutatásával (vörösrézberakásos kengyelpár, aranyozott ezüst öntött lószerszámdíszek, kőbetétes aranykarperec, arany fülbevalók, karperecek, kőbetétes gyűrűk és az anarcsi hajfonatkorong). Értelemszerű, hogy a Nemzeti Múzeum teremtődöttségéhez ezt a tagolást újra át kell majd gondolni.

(Néhány apró megjegyzés a fentiekkel kapcsolatban: a jurtabeli rekonstrukciónál ha már felajzott állapotban készítettünk el egy íjat, legalább az illúziókeltés céljából feszítsünk rá húrt! A multimédiás bemutató találó és jól szerkesztett, könnyen kezelhető repertoárját kiegészíteném az 1975–76 táján őstörténetünkről és a honfoglalásról készített, videokazettán iskolai szemléltető eszközként is forgalmazott felvételekkel.)

A kiállításrendezés alapelve a tájegységekre bontás. Az öt db álló hengeres vitrinnel (vezéri sírok) leválasztott első részben 9 vitrin látható a Felső-Tisza-vidék anyagából válogatva (BAZ és Szabolcs-Szatmár megye). Végre együtt láthatóak a vezéri sírok (Rakamaz, Geszteréd, Eperjeske, Karos), és jól észlelhető, mennyire egységes a leletanyaguk: szablya, íj a készenléti íjtartóval, nyíltegez, nyereg és lószerszám, öv a lemezzel borított tarsollyal, szemfedő és néha kaftándíszek. Nagy kár, hogy a zempléni sír anyagát nem sikerült a kiállítás időtartamára megszerezni! E „vezérek” katonai kíséretének és házanépének temetkezései leleteit a további tárlók mutatják be. A nagyterem oldalán ezt az egységet követi a Tiszántúl és Erdély (a főfeliratos vitrinben ennek ellenére csak Sárrétudvari-Hízóföld leletei) 10 vitrinben (Szolnok és Hajdú-Bihar leleteivel), majd a Duna-Tisza-köze és Délmagyarország anyaga 8 vitrinben (bennük első sorban Bács-Kiskun anyaga, Csongrád megyéből csak két lelőhely, Békésből csak Orosháza). A második terembe fordulva következik Észak-Magyarország és Felvidék (Nógrád, Heves és Szlovákia) 4 vitrinnel,

majd a Dunántúl 3 vitrinnel. (Ez utóbbi szám ékesen beszél a kisszámú leletanyagról ill. múzeumaink helyi kiállítási érdeklőségeiről). A kiállítás második termét a Kárpátokból és Galíciából származó leletek (Przemysl, Alsóverecke) zárják – az államalapításhoz, kereszténység felvételéhez vezető utat szimbolizáló veleméri templomot ábrázoló nagyméretű fényképpel.

A kiállítás egészében ragyogó tárgyak hagyományos vitrinekbe rendezett csoportjait láthatjuk. Ami valóban lenyűgöző: az ötvösművészet magas színvonalra, a hasonló funkcióban használt tárgyak tömege. A kiállított anyag hűen tükrözi a férfi és női viselet díszítőrendszereit, a fegyverzetet, a szépen díszített lószerszámot, azaz jól illusztrálja Gardizi közismert sorait. Nagy előnye, hogy az elmúlt 30 év ásatási megfigyelései alapján a leletcsoportokat rekonstrukción szerűen, az egykor volt valóságot megközelítően rendezte el, így képet adva az egykori élet egy részéről – László Gyula szellemében, és valóban közelethozható. A rendezők eredeti szándéka szerint az előkelő és középréteg hagyatéka mellett ízelítőt kívántak adni a köznép és a szolgálnép emlékéanyagából is. A temetőásatások sajátossága (ti. hogy az igazán szép és kiállítható leletek ritkán kerülnek elő szegény sírokból) miatt ez nem igazán sikerült. Mivel *reprezentatív anyagot bemutató reprezentatív kiállításról* van szó, a leletegyüttesek sokkal inkább a nomád, semmint a félig letelepült jelleget domborítják ki, s alig-alig lehet az egyébként széles társadalmi rétegzettségére utaló nyomokat fellelni. Ezért különösen hiányoljuk a temetőtérképek szerepeltetését, hiszen pl. még az igazán gazdag karosi temetők gazdag-kevesébe gazdag-szegény sírjainak aránya is sokat mondó, hát még a nagyobb lélekszámú temetőké! (Ha mást nem is, „szegény” sírok fotóit és néhány temetőtérképet a fővárosi kiállításához pótolni kellene.) A X. sz.-i leletanyag valós arányait jól jelzi a fent említett tárgycsoportok mellett a viszonylag kevés ékszer, a feltűnően kevés hétköznapi használati cikk és kerámia. A kiállítás rendezőinek a mindennapi élet, a gazdasági élet terén sikerült a legkevesébe valószerű képet megrajzolniuk; ami nem csoda, hiszen ehhez állt rendelkezésükre a legkevesebb anyag. Telepásatásaink és főként a belőlük kiállítható leletek száma még mindig gyér, a sírleletekből pedig továbbra is elsősorban ékszerek és ruhadíszek kerülnek elő annak ellenére, hogy a lelőhelyek száma folyamatosan növekszik.

E ponton engedjék meg egy hosszabb kitérőt tenni a kiállított tárgyak lelőhelyeit bemutató térképpel kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy itt sincs két nyelvű felirat, idegen szemlélő akár azt is hiheti, hogy a X. századi szállásterületet látja. S levonhat sokféle helytelen következtetést, hiszen a Balatontól nyugat-északnyugatra csak két, délre négy lelőhelyet láthatunk, a Kisalföld üres, Szlovákiából is mindössze két lelőhely szerepel, Kassa alatt egy, Arad vidékén ugyancsak egy, a Pécs–Szeged vonaltól délre hat. Csongrád megye Duna-Tisza-közi részének lelőhelyeit

csak 3 pont jelzi. Valóban nagy lelőhelysűrűséggel Bács-Kiskun megye középső részétől Szolnokon, Hajdú-Biharon Heves és Szabolcs-Szatmáron át a Felső-Tisza-vidékig számolhatunk. Azonban *ez a kép csak a kiállítást rendező MNM és helyi múzeumok leletgazdagságát jelzi*, s mindjárt másként alakulna, ha az egész ország minden múzeumi anyaga szerepelhetne benne, nem beszélve a csak remélt, de meg nem kapott külföldi leletekről. Csak sajnálhatja szakember és laikus közönség egyaránt, hogy e kiállítás megrendezésére a millicentenárium adott alkalmat, hiszen minden valamirevaló gyűjtemény és múzeum ugyanezen alkalomra készülvén a saját anyagát is ki kell(ett), hogy állítsa. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy ha egy múzeum jelentősebb kiállítást kívánt létrehozni ez alkalomból (l. pl. Csongrád megye azóta sajnos múzeumi kézből kivett ópusztaszeri állandó kiállítását), akkor szükségszerűen kimaradt az országos kiállításból, ill. fordítva, amennyiben kölcsönadta szép leleteit, saját pátriájában nem tud mit bemutatni a nagyközönségnek. E furcsa paradoxon is említést érdemelne, ha máshol nem, a katalógusban, hisz a laikus nem tudja eldönteni, hogy egy-egy megye anyaga miért szerepel avagy hiányzik, s a térkép is egészen másként nézne ki, ha a lelőhelyek összességét vennénk figyelembe. Összegezve tehát: egyértelműen helyeselve a kiállított leletek lelőhelyeit bemutató térkép létét, egyúttal szükségesnek tartanék egy, a Kárpát-medence X. századi magyar lelőhelyeit bemutató összesítő térképet is, a X. századi valós megtelepedési határokat bemutatót.

A kiállítás felkészültség szerint különböző rétegeknek nyújt maradandó élményt, általános iskolásoktól a szakemberekig mindenki megtalálhatja az érdeklődésének megfelelő látnivalót, hiszen egy helyszínen láthatjuk a X. századi emlékéanyag színéjavát.

Szakember számára a kiállítás legnagyobb értéke kétségtelenül a sok ismert és még több ismeretlen (közöletlen) leletanyag egyidejű bemutatása. A kiállításnak hála, néhány újabb, eddig közöletlen, ill. csak rövid említésekből ismert feltárás anyagát is megcsodálhatjuk, pl. az ibrányi és a sándorfalvi temetőt, a jánoszállástól teljesen eltérő (és pl. az algyőiekkel rokon) kunadaci övet, a Hódmezővásárhely-nagysziget, a vörsi, balatonszemesi leleteket, valamint M. Nepper Ibolya Hajdú-bihari sírleleteit. (Számszerűen az utóbbiak végre jelentőségüknek megfelelően nagy teret kaptak, s a Felső-Tisza-vidéki anyag után a kiállítás – s egyben a hazai honfoglalás kor kutatás utóbbi néhány évtizedének – második súlypontját adják.) A bihari lelőhelyek esetében valóban nagy a valószínűsége annak az értelmezésnek, miszerint e nagy mennyiségű és igen gazdag sírokat adó temetőket a bihari földvár köré rendeződött szállásterülettel kell összefüggésbe hoznunk.

A kiállított anyag relatív „egyhangúságát” (férfi és női viselet ezüsttárgyai) csak a fegyverzet innen-onnan előkerült, újabb leletei törlik meg; köztük a korábbi évekhez képest jelentősebb szerepet kaptak az íjak,

íjtegezek (két változatban), nyíltegezek igazán szép leletei (vas és csontborítással, köztük a méltán nagy hírre keveredett rovásfeliratos homokmégymalmi, egyébként önmagában jelentéktelen példány.) Az amyag jellegéből ill. a kiállítás területelvűségéből következően az időrendi fejlődést kevésbé tudjuk nyomon követni, így a „még Etelközben készült” vagy „X–XI. századi” felirat laikus számára valószínűleg nehezen értelmezhető.

Ahhoz képest, hogy a leletek több, mint 90 százaléka sírlelet, alig van ásatási felvétel vagy sírrajz – üdítő kivétel a Hajdú-Bihar megyei blokk, és a kunadacsi in situ fölötti nagyméretű felvétel. Mindenképpen hiányolhatók az (akár életszerű) ásatási felvételek, melyek – a már említett temetőterképekkel együtt – segítenék megértetni a nézővel, hogy ma már valóban többről van szó, mint egyedi tárgyak feltárásáról és kiállításáról. A hiányolt illusztráló képek arányát akár a felnagyított tárgyfotók rovására is el tudom képzelni; utóbbiak ugyan fényesen bizonyítják honfoglaló őtvösmestereink tudását és művészetük részletgazdagságát, valamint múzeumi fotósaink képességeit, a tárgyak azonban a vitrinekben is láthatóak. (Úgy tűnik, mintha meglevő, más célból készült fotók térkitöltésként történt alkalmazásáról lenne szó.) Más kérdés, hogy a kiállításhoz vezető vagy abból kivezető terek díszítésére felhasználhatóak lennének. (E nagyméretű fotókkal kapcsolatban viszont jó ötlet volt, hogy rajtuk olvasható a tárgy megnevezése és lelőhelye, így az eredetét vissza lehet keresni a vitrinekben.)

A kiállítás tökéletesen megfelel 1896 szellemének: az előkelő, gazdag lovasnomád uralkodó arisztokrácia színpompás leleteinek bemutatója. De azért megfontolandó, hogy ez a hihetetlenül magas szintű őtvösművészettel képviselt anyagi kultúra passzív értéktermelésen, a kalandozások eredményeként felhalmozott nemesfémvagygonon alapult!

A fenti sírleletekhez a mindennapok anyaga, a gazdasági élet emlékei, a települések és mesterségek különböző egységei szerény számban társulnak – hiányukért viszont kárpótol installálási módjuk. A rendezők a forgatókönyv szavai szerint „A honfoglalók lakáskultúráját, mindennapi tevékenységük színterét egy nomád jurtával, egy földbeásott ház megépítésével, egy honfoglalás kori falu makettjével” kívánták szemléltetni. Állíthatom, nagy sikerrel!

A településeket a már említett jurtán kívül egy házrekonstrukció, egy műhely, egy kohómakett (makett létét csak mérete és nem felirata árulja el!) és a falumakett képviseli, az utóbbi mellett a falon elhelyezett, nagyon hatásos ásatási felvételekkel. Ezeket a MNM kiállításán lehetőleg egy egységes blokkban kellene bemutatni, mintegy az élők és a holtak világát azaz a falut és a temetőt elválasztva. Ugyanehhez a gondolkörhöz: Miskolcon önálló egységként szerepeltek a fazekasműhely, a csontművesség, a vasművesség, a szántóvető stb. eszközök, épp ezért hiányzott mellőlük a főszöveg! Amennyiben ezek egy csoportban

kerülnének bemutatásra, akkor az életmódról összefoglalóan is kellene írni.

A X–XI. századi falumakett nagyon hatásos, sikeres. Megeleveníti a jurtok, felmenőfalú és földbemélyített házak, szabadban elhelyezett kemencék rendszerét; a folyóparti megtelepedést; a falu és a temető viszonyát. Hatásos és áttekinthető a fazekasműhely „rekonstrukciója”, s ellenvetés nélkül elfogadható (mert segíti a képzeletet) a háttérként alkalmazott falusi fazekasműhely ábrázoló nagyéretű fotó – annak ellenére, hogy hasonló berendezés természetesen a X. századra nem feltételezhető. Az anakronisztikus elem itt hangulatilag a rekonstrukció megértését segíti elő. Jó ötletnek látszik a rongyos edények kiállítása, de azért hiányzik az ép edények nagy sorozata. Javasolnám, hogy egy nagyobb polcon vagy pulton, vagy pl. szállításra előkészítve (szalmába rakva talicskába?) egy nagy sorozat ép kerámiával (telepkerámiánk van már!) pótolják ezt az űrt.

Egyéb honfoglaló telepjelenségeink közül a forgatókönyv szerint tervezték a földvárak fotóinak kiállítását is – ez elmaradt; Budapesten legalább a szabolcsit ki kellene állítani. Eredetileg ugyancsak fotókon kívánták illusztrálni az egykori szállásterületek természetföldrajzi viszonyait; kár, hogy ez elmaradt; szemet gyönyörködtető színfoltjai lettek volna a kiállításnak!

Külön kell szólni a miskolci szóbeli tárlatvezetésről, mely jól egészítette ki a látványt, s az iskolások beözönlő csoportjainak szempontjából igen fontosnak tartható. A régészeti kiállítások e kifejezetten neuralgikus pontját Miskolcon sikeresen oldották meg: három, a múzeum munkatársai által kiképzett, tudásukat folyamatosan bővítő kiállításvezetőt alkalmaztak, akik 45 perces úton a jurtától indulva a vele méri templom fotójáig folyamatosan vezették az olykor egymás lábára hágó csoportokat.

Befejezésül még néhány szót a kiállítás installálásának és feliratainak kérdéséről. A már említett hagyományos vitrinekben a tárgyakat két színre szerelték: az ezüstöket sötétzöld bársonyra, a vasakat drappra. A tablócskák méretezése, vitrinfaltól való távolságtartása, álló avagy fektetett helyzete a bemutatandó vagy kiemelő anyag függvénye volt – így viszont vitrinen belül sem a színhasználatnak, sem a méret ill. formarendnek nincs semmiféle ritmusa. A rendezők alapelve szerint a tárlókban csak eligazító szövegek kerültek, szerintem elégséges számban. Kiállításástechnikai oldalról alighanem az egyedül ízléses (mert képileg nem zavaró) és kis helyet foglaló kivitelezést választották a kiállítás rendezői: a leletek ill. lelet-együttesek kisméretű számok segítségével azonosíthatók a feliratokon. Még a kettőzött felirat is tetszik: az elsődleges táblán a tárgyak megnevezése olvasható (valljuk be szívre tett kézzel: hány kiállításunkon hiányolják ezeket a laikus nézők!), míg a részletek iránt érdeklődők vagy szakemberek számára a második táblácskán a lelőhelyek is olvashatóak. (E szövegekkel kapcsolatban azért megjegyezném, hogy kevés számuk miatt a tárgymejnevezések idegen nyelvű változata is

elfért volna a magyar mellett.) Nagy valószínűséggel e feliratok alapján lehetne az el nem készült, s feltehetően a kiállításához méltóan díszesre, az 1100. évfordulóhoz mértén tartalmasra tervezett katalógusban is tájékozódni. Csak remélhetjük, hogy az 1995 novemberére ígért kiadvány a MNM-beli kiállításon már kézbevehető lesz. – Itt kell egyúttal elismerően szólni arról a kis kiállításvezetőről, mely ha szűk terjedelemben is, de színpompás kivitelben a kiállítás látogatói rendelkezésére állt.

Kürti Béla
Móra Ferenc Múzeum
Szeged, Pf. 474.
H-6701

A kiállítás végén külön feliratok sorolják fel a tárgyakat kölcsönző múzeumokat, a rendezők, kivitelezők és a kiállítást szponzoráló cégek nevét – és végre, ritka kivételként a magyar régészeti kiállítások történetében: a közreműködő restaurátorok nevét is! Mindazokét tehát, akiknek köszönhetően hosszú évtizedekig emlegetendő kiállítást tudhatnak maguk mögött a (szerencsés) miskolci kollégák.